

FORENINGEN
FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Fortegnelse over Foreningens Bøger.

De med * mærkede Bøger udlaanes ikke. De øvrige kan udlaanes til Medlemmer imod Kvittering. Laanetid: 1 Maaned

1. Historie:

- Secher, K.: Ligbrændingens Historie i Danmark. 1931. 8°. 419 S.
Tholle, Johannes: Den danske Begravelsesplads' historiske Udvikling. 1924. 20 S. 4°.
Tholle, Johannes: Fra Kirkegaardsomraadet 1902—27, 25 Aars Udvikling. 1927. 4°. 8 S.
*Aar bog for Menighedsraadene 1931, 8°, 558 S.

2. Love etc.:

- *Aagesen & Hastrup: Love og Ekspeditioner vedr. Kirke- og Skolevæsenet, 1930, 8°, 910 S., Kbh. 1932.
American Cemetery Law.
Betænkning til Udarbejdelse af et Begravelsesritual. 1929. 8°. 12 S.
Kirkelovene af 30. Juni 1922 (Storch). 1924. 8°. 252 S.
Rørdam: Danske Kirkelove, 1536—1683, I—III, 1883—89. 8°.

3. Anlæggelse og Drift:

- Brandt, G. N.: Kirkegaarde og Gravsteder. 1922. 4°. 24 S.
Böttiger, Emil: Kirkegaarden, dens Anlæg og Drift. 1924. 4°. 32 S.
Böttiger, Emil: Det æstetiske Gartneris Betydning og Opgaver. 1924. 4°. 8 S.
»Gartenkunst« 1908—23, 1927.
Hempelmann, J.: Die Praxis der Friedhofgärtneri. 1927. 4°. 324 S.
Hirzel: Grab und Friedhof der Gegenwart. 1927. 4°. 150 S.
The cemetery hand book. 4°. 589 S.
Park and cemetery, 1925—32. 4°.

4. Gravstedsanlæg og Monumenter:

- Gravminder fra København og Frederiksberg Kirkegaarde. 1917. 4°. 55 fol.
Knudsen, S.: Om de gamle haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred. 1919. 8°. 1927.
Kriegergräbe im Felde und daheim. 1917. 4°. 164 S.
Kriegergrabzeichen und Gedenktafeln 1915. 32 Bl.
Loercher: Der Grabstein. 1927. 4°. 48 Tavler.
Skændede Soldatergrave. 1918. 4°. 34 S.
Svensk Urnkonst, 1931, 8°. 28 S.
Wadsjö: Gravkonst 1930. 4°. 130 S.

Westergaard: En lille Bog om folkelige Gravminder. 1930. 8°. upag.

Ligbrænding:

- Brorson: Ligbrænding. 1915. 8°. 34 S.
Beutinger: Handbuch der Feuerbestattung. 1911. 4°. 488 S.
Dansk Ligbrændingsforening, Beretning 1924 ff. 8°.
Årsmeddelanden från Svenska Eldbegängelsesforeningen 1928. Nr. 65. 8°. 165 S.
Frederiksberg Begravelsesvæsen, Søndermark Kapel og Krematorium. 1929. 8°. upag.
Kube: Über die Gestaltung von Urnenfriedhöfen. 4°. S. 33—52.
Ostium, Revue internationale sur les questions concernant nos mortes. 1926. 4°. 50 S.
Schlüter, G.: Die Feuerbestattung und ihre kulturelle Bedeutung; der Tempel des Friedens. 1922. 8°. 394 S.
Schlyter: Hälsingborg Eldbegängelseanläggning. 1930. 4°. 10 S.
Studenterforeningen Vernandis Småskrifter 326. Eldbegängelserörelsen, av Oscar Övden. 8°. 63 S.
Svenska Eldbegängelseforeningens Skriftserie Nr. 1: Oskar Övden: Eldbegängelsen. — Framtidens gravskick. 1929. 8°. 20 S.

6. Dekoration:

Jørgensen og Egly: Dekoration og Binderi. 1924. 8°. 154 S.

7. Enkelte Kirkegaardsomraader:

- Dillmann: »Der alte Friedhof in Sachsenhausen«. 1926. 8°. 86 S.
»Forskønnelsen«. 1917. 4°. (St. Petri Kirkegaard, København). 1919 (Nürnberg).
Heymann, A.: Den jød. Menighed i Horsens. 1929. 8°. 9 S. (Kirkegaarden sammesteds).

8. Diverse:

- Aar bog for Gartneri. 1928 ff. 8°.
Beretning om Dansk Bylaboratorium. 1926 ff. 4°.
Fr. Hansen: Tilbageblik, 1932, 8°, 24 S.
»Vore Kirkegaarde«. *1923, *1924, 1926 ff. Kirkelig Aar bog 1923.
*Kirkelig Haandbog 1927.
Ehrencron-Müller: Gamle danske Bryllups- og Ligvers i Norske Biblioteker. 1923. 8°. 61 S.
*Menighedsraadenes Blad. 1927 ff. 8°.
Wadsjö, H.: Kyrkogårdskultur. 1927. 18 S. 4°.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

- 20/8 (Ringkøb. Amts Dagbl.): Bølling Kgd. er udvidet og vil blive indviet den 26/8.
21/8 (Aalborg Stiftstid.): Aalborg Kgd. Om 1½ Aar er der ingen Plads mere.
22/8 (Kristel. Dagbl.):

KIRKEGAARDENS TRÆER

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Paa Kirkegaardene er der fra gammel Tid plantet Træer, især paa Gravene, og dette er gjort af forskellige Aarsager. Oprindeligt har det næppe været af dekorative, men snarere af religiøse Aarsager, ligesom man ogsaa har plantet Tjørne, f. Eks. paa Fællesgrave for at sikre Gravfreden. Gravstedstræerne maa derfor betragtes som de oprindelige Kirkegaardstræer, først senere er man kommet ind paa Tanken om at plante Træer udenfor Gravene paa selve Kirkegaardsarealet. Til dette Brug anvendte man forud især Lindetræer, og til Grund for dette maa der ogsaa antages at have foreligget visse religiøse Forestillinger, f. Eks. den, at Lindetræet beskyttede Kirkegården imod Lindorme.

Af Lindetræerne opkaldtes visse Kirkegaarde, f. Eks. Aar 1488 i Ribe, hvor »Lindegården« var en finere Del af Kirkegården, og noget senere i Tiden kaldtes visse københavnske Kirkegaarde ogsaa op efter Lindetræet, f. Eks. hed en Kirkegaard »Vor Frue Lind« o. l. Den først kendte Befaling til at plante Træer paa Kirkegaardene stammer fra Aar 1562, da det paalagdes Graveren ved Kirkegården udenfor Nørreport i København at »plante Asker, Linder og andet nyteligt rundt omkring Kirkegården«, ligesom han ogsaa skulde holde Kirkegården »skikkelig og smuk, opdrage Tidsler, Areller og andet unytteligt«, saa at Kirkegården kunde »holdes udi Agt og Ære, mere end som tilforn været haver«. Paa dette Tidspunkt har man altsaa faaet Øjet aabent for, at Kirkegaardstræerne havde Betydning for Kirkegaardene, baade dekorativt og i Henseende til at give dem et værdigt og efter Stedet svarende Præg.

Kirkegaardsplantningerne vedblev dog i Aarhundreder at være ret tilfældige, og ofte havde man overhovedet ikke andre Træer end dem, der kom af sig selv, saa som selvsaaede Lind, Ask, Ahorn m. fl. samt Hyldebuske, disse sidste ofte i en saadan Overflod, at de blev generende og maatte ryddes. I Tiden omkr. 1800, hvor nye Kirkegaarde saa ofte indrettedes uden for Byerne, plantedes der undertiden Alléer paa disse, og dertil valgte man hjemlige Træsarter som Elm, Ask, Lind, Hestekastanje m. fl. Disse Plant-

ninger udførtes ofte af Privatpersoner som en patriotisk Gerning, og af mange Aarsager blev det derfor mere eller mindre tilfældigt, hvad der kom ud deraf; thi selv om der var plantet i den bedste Hensigt, blev Resultatet, eftersom Tiden gik, og Træerne voksede til, dog at man før eller senere generedes af de plantede Træer. Skovtræer er ikke ubetinget velegnede som Kirkegaardstræer; thi under Kirkegaardstræerne skal der ikke være Skovbundsplanter, men lysbehøvende Gravstedsplanter. Derfor er man ved vore Dages Kirkegaardsarbejder ofte stillet overfor Opgaven at skulle rydde op i de gamle Alléer, — til Glæde for dem, der har Gravsteder paa Kirkegården, men til Bekymring for dem, der kun promenerer paa Kirkegården, og som derfor glædes ved de mange gamle og skygfulde Træer.

Hvor som helst der i vore Dage skal foretages Nyplantninger af Kirkegaardstræer, maa man tage ved Lære af Forfædrenes Fejlgreb og dels ved rigtig Placering, dels ved Valg af de rette Træsorter undgaa, at Træerne ødelægger Vegetationen paa Gravene. Thi det er dog for Gravens Skyld man har Kirkegaardene. En meget væsentlig Ting er det saaledes, at Alléerne kommer til at gaa i Retning Nord—Syd og ikke Øst—Vest, da de erved kaster mindst Skygge.

Til Kirkegaardstræer egner sig især Birk og Lind samt en Del Pyramidetræer og stedegrønne Træer. Birken har sin lette Krone, sit beskedne Rodnet og sin maleriske Stamme. Den løves tidligt og er smuk saavel i Sommertiden som i Løvfaldet. Dertil er den haardfør og vindfør. Naar Lindetræet ogsaa kan bruges, er det dog ikke paa samme Maade som forud. Faar Lindetræet Lov at vokse frit, vil det absolut være til Skade, — foruden ved sin Skyggegiven ogsaa ved den Honningdug, det kaster paa Roser og Smaablomster, og dertil kommer, at det uheldigvis midt om Sommeren drysser sine Frugter ud over Gravene og tilsmudser Kirkegården, — et Forhold, der medfører betydelige Rengøringsarbejder, og som paa de store Kirkegaarde meget vel kan blive en økonomisk Faktor af Betydning.

Nej, som Kirkegaardstræer maa det holdes inde ved Beskæring, hvad enten det nu skal ske som stammede Hække (Odense) eller kuplede Træer (Viborg). I saadan Form er det meget egnet til Kirkegaardsbrug.

Foruden at Pyramidetræerne ved deres ringe Skyggegiven er saa velegnede til Kirkegaarde, stemmer deres Karakter ogsaa godt med Kirkegaardenes Væsen. Det monumentale, højtidsfulde og alvorlige, der kan være ved et enkelt Træ eller en Allé er netop, hvad man ønsker fremkaldt i selve Kirkegaardsanlæ-

get, og gennem dette Karakterpræg hos Træerne gives der Kirkegaarden en vis Stemning, som er af det gode. Af Pyramidetræer skal særligt nævnes Pyramidepoplen, Pyramideavnbøgen, Pyramidetjørnen og Pyramideelmen.

Af de stedsegrønne er det især Thuja og Taks, der bruges paa Kirkegaardene, og af disse især de søjle- eller pyramideformede Typer. Disse er egnede hertil af samme Aarsag som ovenfor nævnt, og med deres stedsegrønne »Løv« formaar de ogsaa om Vinteren at give Kirkegaarden et Præg af Hygge og Venlighed. Ogsaa Biota er egnet til Brugen, især for dens Evne til at modstaa Bylften og paa Grund af sin smukke Rejsning. Til Læ egner sig især Hvidgran og Zitkagran.

Valget af Kirkegaardstræer maa gøres afhængig af de stedlige Forhold, dels Klima- og Jordbundsforhold, dels Anlæggets Form og Karakter og dels de personlige Ønsker. Endvidere bør det underordne sig Kirkegaardens Inddeling, saaledes at de enkelte Afdelinger hver kan faa deres Præg, — især paa større Kirkegaarde er dette af stor Betydning for Publikums Orientering, ligesom der gennem en saadan Ordning kan gives Gravstedskøbere en vis Mulighed for at kunne vælge Partier (Afdelinger), hvis Karakterpræg netop svarer til deres Sympatier og Indstilling. Endelig maa man altid gøre sig klart, hvor stort Træet vil kunne blive paa det paagældende Sted og indrette Afstanden mellem Træerne herefter, — dersom den da ikke er undergivet Maalene for Gravstedsstørrelse. Dette sidste kan tit være paa sin Plads, f. Eks. naar Træerne anbringes i Hækkene, som skiller de forskellige Gravstedsrækker eller Afdelinger fra hinanden.

- 25/8 (Vestsjæll. Soc.-Dem.): Respekt for Kgd. (Korsør).
 28/8 (Dag. Nyheder): Fra Vestre Kgd. Moderne Gravmonumenter, med Bill.
 29/8 (Kristelig Dagbl.):

Gravstedsindhegninger.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Det har fra gammel Tid været Skik, at de enkelte Gravsteder paa Kirkegaardene har skullet hegnes paa forsvarlig Vis. Ifølge Danske Lov havde Bønderne Ret til at indtage Gravstedsjord til hver Gaard, og denne beholdtes ved Gaarden ved Ejerskifter. I Reglen indtog man da saa store Arealer, som det passede en, — ofte meget større end Behovet var dertil. Og omkring Gravstedet satte man et solidt Hegn, — dels for at markere Ejendomsretten til Gravstedet, dels ogsaa for at værne det imod Overlast.

Berettigelsen af disse forsvarlige Hegn

er klar, naar man tænker sig gamle Dages Kirkegaardsforhold. I hvert Fald i Perioder var ikke alle Kirkegaardshegn, som de skulde være, med Laagerne var det saa som saa, og en særlig stor Gene var de mange løsgaaende Svin (Oldensvin). Naar disse fandt paa at vandre ind paa Kirkegaardene, hindrede ingen dem deri — først da man fandt paa at lægge de saakaldte Kirkeriste, d. v. s. Jernriste, hvorunder der var en Grube, hjalp det. Ristene lagdes i Laager og Aabninger, og naar Svinene kom til dem, stak de deres Klove gennem Ristens Aabninger og blev hængende.

En anden Aarsag til de forsvarlige Indhegningsmetoder var den, at der paa Kirkegaardene ikke fandtes ordentlige Veje og Stier, — ofte knapt nok en ordentlig Vej til Kirken, men ofte en god Vej til Kirkeladen, hvor Tienden skulde afleveres. Naar der ikke var Vej eller Sti, trampede hvem som helst rundt, hvor som helst han havde Lyst dertil, ja, man kørte ogsaa hen over Gravene, saaledes at det i Begyndelsen af 18-Tallet var nødvendigt at udstede Forbud imod Brudekørsel over Gravene.

Der var saaledes Aarsager nok til at hegne, og Indhegningerne bestod i Reglen af solide Hegn af Gitterværker, Stakitter o. l. Selv om Danske Lov satte sig imod saadanne døde Hegn, florerede de dog, og vor Tid kan opvise mangfoldige gamle Hegn, der ofte er meget smukke. Egentlig er det kun de ret nye forlorne »gotiske« Hegn, som ikke er tiltalende, — dem med de forsøvede Kors og Knaster i Spidserne. De gamle Hegn staar ofte saare smukt til de gamle Liggesten eller andre Mindesmærker, som er grønne af Mos eller Ir.

Igennem forrige Aarhundrede spirede der langsomt, men sikkert en Interesse for de levende Hegn frem. Den begyndte vistnok paa fynske Landsbykirkegaarde som noget nyt, der vakte Opmærksomhed, og den bredte sig ud over Landet. Saa stærk var dens Vækst, at den kom til at betyde afgørende, da Kirkegaardsloven af 1922 blev til. I denne favoriseres de levende Hegn afgjort paa de dodes Bekostning. Der nævnes udtrykkeligt, at døde Hegn kun maa opsættes med særlig Tiltalelse, og at man ved Nyanlæg eller Omordninger af Kirkegaarde kan fastsætte, at der kun maa plantes Hæk omkring Gravene, eller at Kirkegaardsledelsen paa Forhaand kan plante saadanne. Dermed er Gravgitrenes Epoke ude for denne Gang, og der er vel ikke mange, der begræder Forandringen. Tværtimod vil mangfoldige se det smukke i, at de levende Planter ogsaa her har sejret.

Planternes Indførelse som Hegn er sket samtidigt med, at der er kommen større og større Orden paa Kirkegaardene, og

de Forhold, der betingede de døde, stærke Hegn eksisterer for fleres Vedkommende ikke mere (løsgaaende Svin o. l.), og kun, hvor al Plads er optaget paa Kirkegaarden, og hvor der er en følelig Mangel paa de nødvendige Gange, vil Hegnene have nogen Betydning som Værn og Værge for Gravstederne.

Hvor der er de nødvendige Gange paa Kirkegaarden, og hvor der hersker den for Stedet passende Fred, er Gravstedshegnenes Funktion og Berettigelsen for dem en ganske anden end før. Den er for det første det rent formelle: at sætte Skel mellem dit og mit, mellem ubenyttet Jord og Gravsted o. desl. Men til at markere dette Skel behøves intet forsvarligt Hegn. En ganske lav Indfatning er fuldt tilstrækkelig til dette Formaal, — ja, endog et Par Mærkepæle kunde gøre det ud for denne Markering.

Skal der da være Hegn om vore Dages Gravsteder — og de fleste Gravstedsejere vil sætte Pris derpaa — kan disse betragtes under et rent dekorativt Synspunkt; det kan være ganske lave Indfatninger, hvis egentlige Funktion er at smykke Gravstedet, saavel indadtil som udadtil. Men samtidigt med, at dette Synspunkt kan anlægges, møder de større Monumenter frem med deres Krav. De er sat for at vække Opmærksomhed, — enten om den, der hviler under Mulde og for at hædre ham, — eller for at erindre om Giveren, hans Rigdom og Flothed. Det første Moment er baaret af gode og ædle Følelser, det sidste ikke; men begge Synspunkter maa man regne med paa Kirkegaarden, og det er ikke Ledelsen muligt at forlange Motiverne til Opstilling af et stort Monument klarlagt. Man kan bestemme deres Maksimumshøjde, og man kan fastsætte Typer for enkelte Afdelinger eller foretage en skønsm Censurering af dem. I alle Tilfælde kan man ikke — og maa ikke — værges sig imod, at der her og der opstilles relativt store og kostbare Mindesmærker. Kun maa man sørge for, at de ikke ødelægger Indtrykkene fra de mere beskedne Monumenter. Og her har da Gravstedhegnene en ny Opgave, nemlig at isolere de enkelte Gravsteder og Monumenter, saa der bliver en Detailvirkning ved Gravstedet samtidigt med, at Afdelingerne eller Rækkerne faar en vis Helhedsvirkning. Dette opnaas bl. a. ved ensartede, helst lavere, Hegn fortil, muligvis noget højere Hegn paa Siderne samt relativt høje Hegn bagtil, saaledes at Monumenternes Bagsider kan dækkes. I Kirkegaardsløven er der i denne Henseende ret mange og ret gode Bestemmelser, som overført til de respektive Kirkegaardes Regulativer kan blive gjort bekendt for Gravstedsejerne, og som rigtigt udført i Praxis vil kunne være af uvurderlig Betyd-

ning for Kirkegaardenes sunde og smukke Udvikling.

BOGANMELDELSE

P. Severinsen: Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar, 8°, 547 S., ill., Kr. 9,00, O. Lohse. Festskrift ved Domkirkens 800 Aars Fest 1932.

I Anledning af Jubilæet har man ved Hjælp af en Statsbevilling udsendt dette vægtige Skrift om Viborg Domkirke, og hvad der knytter sig dertil. Forfatteren, der er velbevandret saavel i Historien i Almindelighed som i sin gamle Bys Historie i Særdeleshed, skildrer paa bred Basis Middelalderen og Perioderne derefter, idet han lader Domkirken være det centrale i Fremstillingen, men iøvrigt vover sig til Lund og andre Steder paa længere Udflugter. Af Titlerne paa de forskellige Afsnit skønner man, hvor bred Fremstillingen er: Bispestaaden Viborg før Domkirkens Stiftelse, — Augustiner-Korherrene i det nye Stift, — Biskop Eskilds Domkirke, — Skikkelser i den nye Domkirke, — Domkirken som Bispekirke, — osv. først det femtende og sidste Afsnit bærer Titlen: Den store Ombygning og Tiden derefter, hvormed altsaa menes Ombygningen i Tiden omkring 1860—70 og Indvielse 1876. For at faa Plads til denne lange Udredning har man maattet udskyde praktisk talt alt, hvad der angaar denne sidste Epoke og nøjes med at bringe den i Oversigt. Man har gjort det med den Motivering, at dette Tidrum var beskrevet flere Steder; men det er dog en alvorlig Mangel ved Festskriftet, at dette Afsnit er saa summarisk affattet; thi dels maa man søge adskillige Steder for at finde alt, hvad der er skrevet om Ombygningen — eller rettere Nyopførelsen — og dels turde der ogsaa være nye Momenter at fremdrage. Sproget er livligt og Fremstillingen levende. Det er en vægtig Bog med værdifulde, ofte meget detaljerede Oplysninger. Ogsaa om Byens tidligere mange Kirkegaarde gives der Meddelelser.

Danske Herregaardshaver. Hefte 4, Villestrup, fol., 24 Sider, ill.

I denne Serie er nu fremkommet det 4. Hefte, og i typografisk Henseende staar dette ingenlunde tilbage for de foregaaende. Dr. Lorentzens noget abstrakte Tekst er suppleret med »Anlægsgartneriske Betragtninger« af Chefredaktøren, Lektor Georgsen og læses, som alt fra denne Haand, med megen Interesse. Om Villestrup foreligger der saa faa konkrete Oplysninger, at begge Forfatterens Bidrag i nogen Grad maa være Hypotheser — beklageligt nok.